

képpen a megélt és a mítikus lét egymásra viszonyítása. Néhol e szembesítés egészen pilinszkys módon történik meg (*Tisztelgés Isten előtt*). A gondolat a dolgok ellentmondásaiból bomlik ki; ez ad eszmei hátteret a Takács-líra technikai megoldásainak: az időrend filmszerű megfordításának, a fent és lent kameratrükkös fölcserélésének (*Élére fordul a mező*), az előjelváltásos állapotkísérletnek (*A magány klinikáján*). A jelentés nem mindig oldódik föl a vers szavaiban, az egész értelem sokszor az utolsó szóval válik csak teljessé. A Takács-vers jelképe a DNS-lánc lehetne, amely szerkezetével, kapcsolódásaival és nem atomjaiban hordozza a lényegét.

Mi újat jelent Takács Imre költészetében a *Szertartás*? Főképp: táguló kereteket, az egyetemesség megfogalmazásának törekvését. Nem Juhász Ferenc-i módon, nem a tárgyi totalitás sejtetével és kifejezésével; inkább a világhoz való emberi és gondolkodói viszony teljessé bővülő pszichikumával. A gazdagodás itt nem anyagi, hanem lélektani; viszonyfogalom: a *kín* mint alapképlet a gondolatvillanásos mámor, a csodákat termő álom és a főlháborodásokba csapó undor érzelmi állapotaival egészül ki. Nem véletlen a témák „tágulása” sem; a szerelem hol „az élet forrása”, hol „az idő aranyértéke”, illetve „holnapokba vezérlő éh-kenyér”. A másik lehetőség az egyetemesség filozófiai megragadása. A kötet verseiben egy költői metafizika alapvetése zajlik, melyben az idő „boldog szabadulás a pillanatból”, eszméletünk „sóhaj a semmi határán”, az akarat pedig a kötődés és szabadulás végpontjai között inog: „Mindenhez odanövök én — menekülve; szabad a kötelességek között — bekerítve”. Ezen az alapon érthetők a kötetben a művészetek közötti cserefolyamatok; Takács térformák iránti érzéke, szobrászi látása, verseiben a kubista látványok, plasztikus hasonlatok kedvelése. Ez magyarázza bizonyos műfajok (monológ és ballada, prózavers és oratórium) és a modern prózai stílus eredményeinek hasznosítását. A keretek bővülésében az egyetemesség megteremtésének igénye munkál.

Az intellektuális költészet gyakori betegsége a vérszegénység. Nos, Takács verseire minden inkább jellemző, mint a bágyatagság. Tudatossága fantasztikus expresszív erővel, élményt, alkotásmódot magához hasonító belső energiával kapcsolódik egybe. Kétféle költeménytípusa — az asszociatív-szóismélteléses és a barokkosan zengő-ünneplő — közül az előbbinek hangja sikerültebb. Ódáihoz több nyelvi fegyelmet és lírai spontaneitást kívánnánk, a mondandó hitelesítéséül. Néhol — mint *A bohóc búcsúzása* című költeményében — Sturm und Drang-os ziláltság zavar, a könnyedség hiánya bánt. Hagyományosabb szemléletű versei (mint amilyen *A sánta Marika*) fáradtabbak. Mindez azonban csak egy-egy versre mondható el, az egész verseskötvet az igaz emberi dokumentumok, a lírai fölfedezések elemi erejével hat.

Takács Imre költői újszerűsége nem import modernség; a hagyomány és humánus újraértelmezéséből, a maga belső küzdelmeiből, gyötrő vívódásaiból teremtette meg. Példa arra, hogyan zárkózik föl a népi ihletéssel tájhazából induló költő a tudomány és technika új világképéhez. (*Magvető, 1972.*)

G. F.

Rónay György: Kassák Lajos

„Lehet, hogy egyszer engem is rátesznek a mérlegre és igazságosan lemérnek” — ez a Kassák-idézet a mottója Rónay „Arcok és vallomások” sorozatban megjelent könyvének, s a bevezetőben — ismertetve, értékelve a kassáki életmű körül gyűrűző, immár hatvanéves vitát — a szerző elkötelezi magát az egyetlen helyes megközelítésmód mellett: „Igyekeztem műve egészét követni nyomról nyomra, fejlődésének természetes egységében, anélkül, hogy valamilyen elméleti előfeltevés alapján ezt, vagy amazt a korszakát előnyben akartam volna részesíteni a másik rovására”.

A Kassák-életmű azonban oly terjedelmes, hogy — az adott kereteket figyelembe véve — óhatatlanul szűkíteni kellett. Helyesnek tekinthető, hogy Rónay a leglényegesebb, a Kassákot leginkább kifejező lírai életművet kíséri végig, a kassáki líra fejlődéstörténetét rajzolja meg, felhasználva az életrajz, a publicisztika, a prózai művek nyújtotta támpontokat, fogódzókat. Egy öntörvényű egyéniség öntörvényű metamorfózisát ábrázolja, mely az izmusok stációján keresztül fokozatosan kitapogatja önnön lehetőségeit, majd letisztul, elmélyül, árnyaltabbá, egyszerűbbé válik, s végül a kristályos szerkezetig lemeztelenedik. Rónay elemzi ennek a lírának fő sajátosságait, értékeit, új minőségeit. Szerinte is az objektivitás, a tárgyiasság jelenti a döntő esztétikai különbséget a „nyugatos” szimbolista-impreszionista verstípushoz képest, ami újfajta költői magatartásmódból következnek: az individualista egocentrikus „vatesz” romantikus pózával szemben etikus alkotó karakter áll az alkotás mögött. Mesterien elemzi ennek a költői fejlődésnek fázisait, értően tapintja ki e szerves fejlődés belső logikáját. A különböző kimutatható költői hatások, újabb és újabb továbbkeresések így lesznek esetlegességből szükségszerűséggé, s az egyes pályaszakaszok, költői hatások esztétikai lényegét is a kassáki lírában betöltött funkció szempontjából tudja megragadni.

Hiányzik azonban e líra tartalmi elemzése. Önmagában sem az újfajta költői magatartásmód, sem az objektivitás, a tárgyiasság nem képvisel feltétlenül értéket, csak másfajta minőséget. A lírai fejlődés szervesége mögött a költői szemlélet szerves fejlődésének ábrázolását is várjuk. Kassák lírájának erről, a tartalmi oldalról viszont Rónay nem rajzol képet. Csak a legtágabb összefüggésben utal a világháborúra, a forradalmak leverésére, az előretörő fasizmusra stb., mint társadalmi közegre, általánosságban beszél arról, hogy Kassák világszemlélete szocialista, hogy a kassáki lírában a kor élményei tükröződnek, s hogy ez a líra pozitívan, „konstruktívan” reagál a kor „kihívásaira”, hogy soha nem alkudott meg, „nem árult el semmiféle forradalmat”, csak a változó valósághoz igazodott stb. Kassák valóságsszemléletéről, cikkeiben nagyon pontosan és világosan kifejtett helyzetelemzéseiről, célkitűzéseiről, ezeknek belső összefüggéseiről, illetve a konkrét történelmi-társadalmi valósághoz való viszonyáról alig esik szó. S a konkrét művek elemzésénél — ahol Rónay remekel stilisztikai, poetikai, irodalomtörténeti, filológiai szempontból — sem kerül sor ennek a lényegi aspektusnak a vizsgálatára.

Ha ennek a részlegességnek az okát keressük, akkor a felvázolt Kassák-portré részletességéhez jutunk. Rónay Kassák alkotói egyéniségét műveiből igyekszik kifejteni, illetve Kassák költői fejlődését, pályáját szervesen Kassákból, mint meghatározott alkotói szubjektumból szándékozik megérteni.

Kassák maga írja, már a „Plakát és az új festészet” című 1916-os cikkében — Rónay ezt nem idézi —, hogy a „művész és ember szét nem választható fogalom, s a művészi produktum megbírálásánál csakis a két élet egységben látása adhatja meg az objektív végeredményt”, ám Rónay Kassákot, az embert nem mint „társadalmi viszonyainak összességét”, még csak nem is az alkotásaiban megnyilvánuló, abból rekonstruálható alkotói személyiséget, hanem, mint sajátosan egyedi pszichikumot rajzolja fel, önéletrajzi „hátszögéből”, műveiből csaknem kizárólagosan azokat a tényeket, motívumokat emeli ki, amelyek ehhez a — egyébként érdekes — egyéniségpszichológiához adalékot szolgáltatnak. Az így kialakuló Kassák-portré nem hamis, hiszen Rónay kiváló érzékkel ragadja meg Kassák ellentmondásos egyéniségét, még csak nem is fölösleges, hiszen sok vonatkozásban felhasználható az életmű elemzésénél, hanem részleges. Ez is Kassák Lajos, de nem a Kassák Lajos. S mivel a Kassák-portré akar lenni, óhatatlanul torzít.

Kassák költővé fejlődésének folyamatát elemezve — a gyermekkor, a kamasz-évek érlelő-eszméletető hatásai közül — így kimarad az osztályélmény, s a vér, a tűz, az erő elvont szimbólumaival helyettesítődik, noha az „Egy ember élete” bővelkedik olyan részekben, amelyek a kor társadalmi valóságát, az osztályharcot és annak Kassákra gyakorolt hatását világosan és egyértelműen megmutatják. S a „nagy csavargás” sem csupán az új művészeti törekvések megismerését jelentette, hanem stáció volt Kassák politikai fejlődésében, eszmei radikalizálódásában is. Ezt

mutatják a brüsszeli, párizsi zsidó—orosz emigránsokkal, anarchistákkal való kapcsolat túlfutótt hangú leírásai, s maguk a versek, amelyeket visszatérése után ír.

De a társadalmi valóságához való viszonyának elemzése, bemutatása nemcsak mint meghatározó élmény, önéletrajzi tény hiányzik, hanem hiányzik az aktivista művész, a folyóiratszerkesztő programjának bemutatásakor is. Kassák művészi „forradalma” sem elemezhető önmagában, csak esztétikai és etikai vonatkozásaiban, hiszen a Kassák hirdette „új művészet” gyökerestül-ágastul társadalmi meghatározottságú, társadalmi töltésű és igényű művészet volt. S az egész Kassák-probléma éppen e művészet „politikuma” miatt és körül gyűrűzik.

Nem egészen megbízható mérlegen mérődik meg tehát Kassák és művészete, ezért a helytálló megállapítások is nélkülözik az igazán meggyőző bizonyítást, a kellően súlyos érveket. Nem a mű egészét, annak csak egy — bár nem elhanyagolható, s valljuk be: sokáig és sokak által elhanyagolt — aspektusát tartja szem előtt, s ez a sajátos közelítésmód egyfajta értékrendet is jelent.

Rónay Kassák 1935—49 közé eső pályaszakaszát tekinti az életmű csúcának, amelyet az „izmusok” csak előkészítenek, s amelyhez képest az öregkori líra már a hanyatlás jeleit is mutatja. Az kétségtelen, hogy ebben a szakaszban bontakoznak ki a legértékesebben, leggazdagabban Kassák költői eszközei, s Rónay — Radnóti nyomán — nagy érzékenységgel mutat rá a görcsösségeit-érdességeit lefaragó kassáki líra elmélyülésére, kozmikussá, időtlenné tágulására, biblikus-népies hangvételére, a magyar költészet hagyományaihoz, elsősorban a Berzsenyi-féle hagyományokhoz való kapcsolódásra.

Rónay György könyve egy állomás a „Kassák-probléma” földolgozásában, újabb nekifutásokra is ösztönözhet. (*Szépirodalmi, 1971.*)

PETE GYÖRGY

Varga Rózsa: Keressétek, ami összeköt...

„Magunkról beszélnek: A Csehszlovákiában élő magyarság példatárából idézek. Mi egy olyan iskolát abszolváltunk, melyet mások nem jártak ki, melytől mások elestek. Itt vizsgáztunk le egy olyan szerepből, tantárgyból, melyre helyzeti adottságunk predestinált: híd voltunk, híd lehettünk és — maradtunk. A hídszerep tehervállás, többletvállalás: az egymást vállalás tudata.” Így szól *Fábry Zoltán* a szlovákiai — de hozzátéhetjük — az egész nemzetiségi magyarság egyik leglényegesebb föladatáról, a szomszédos népek közötti közvetítésről, az összekötő szálak erősítésének szükségességéről. A hidak azonban nemcsak a kelet-európai országok szellemi élete felé nyitottak utat a tájékozódásnak, hanem szabad mozgást jelentettek a társadalmi haladás eszméinek is az első világháború után több országba került magyarság számára. A fehérterror, a berendezkedő ellenforradalmi rendszer Magyarországon föld alá szorította a kommunista mozgalmat, igyekezett megvonni a szót a magyar baloldaltól. Új hajtásai nőttek viszont a haladó gondolatnak az új környezetbe került magyar népcsoportok körében. Az utóbbi években egyre több tudományos igényű földolgozás: tanulmányok és monográfiák, továbbá visszaemlékezés látott napvilágot a romániai, csehszlovákiai és jugoszláviai baloldali magyar mozgalmakról. Úgy tetszik, közvéleményünk mégsem tudatosítja eléggé, hogy mindez része szocialista örökségünknek, a fölnövekvő nemzedékek pedig nemegyszer tudomást sem szereznek ezekről az értékes hagyományokról.

A budapesti Kossuth és a pozsonyi Madách kiadó jelentette meg *Varga Rózsa* munkáját az 1936 és 1938 között Osztrovában kiadott *Magyar Nap* című újságról. A szerző művével a magyar kommunista sajtó egyik jelentős fórumának állít em-